

ISTOPOLNI BRAK U DRŽAVAMA EVROPSKE UNIJE – komparativni pogled**

Sažetak

U radu se govori o istopolnom braku u državama Evropske unije isključivo sa komparativnog aspekta, bez zadiranja u druge oblike istopolnog partnerstva ili jurisprudencije pred Evropskim sudom za ljudska i manjinska prava.

Istopolni brakovi su poslednjih godina tema značajnih rasprava unutar Evropske unije. S obzirom na to da je bračno pravo u isključivoj nadležnosti država članica Evropske unije, zapažaju se velike razlike među njima u pogledu definisanja braka. Dok su neke države, poput Holandije, Belgije, Španije, priznale istopolne brakove početkom XXI veka, druge države su održavale referendum i menjale svoje ustave ne bi li otežale legalizaciju ovakvih brakova. Kulturni i verski konzervativizam, politička opozicija i dugotrajne predrasude predstavljaju glavne smetnje u zakonskom priznavanju istopolnog braka, pre svega u državama nekadašnjeg socijalističkog uređenja.

Budućnost legalizacije istopolnih brakova u Evropskoj uniji obećava, ali je i dalje neizvesna. Iako je postignut napredak u unapređenju ravnopravnosti istopolnog braka u odnosu na heterogeni brak, ostaju značajni izazovi u postizanju njegovog punog priznanja i prihvatanja.

Ključne reči: istopolni brak, heterogeni brak, države Evropske unije, zemlje članice, zakonodavstvo, ljudska prava.

* Doktor pravnih nauka, viši naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.

E-mail: o.nikolic@iup.rs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8254-9678>

** Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog rada Instituta za uporedno pravo koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2024. godini (evidencioni broj: 451-03-66/2024-03/200049 od 5. 2. 2024).

SAME-SEX MARRIAGE IN EUROPEAN UNION COUNTRIES – Comparative View

Summary

This paper is focused on the same-sex marriage in the European Union countries exclusively from a comparative perspective, without going into other forms of same-sex partnership or jurisprudence before the European Court for Human and Minority Rights.

In recent years, same-sex marriages have been the subject of significant debates within the European Union. Given that marriage law is the exclusive jurisdiction of the member states of the European Union, thus one can notice great differences in the definition of marriage, from country to country. While some countries such as the Netherlands, Belgium, and Spain recognized same-sex marriages at the beginning of the twenty-first century, other countries held referendums and changed their constitutions in order to make it more difficult to legalize such marriages. Cultural and religious conservatism, political opposition and long-term prejudices are the main obstacles in the legal recognition of same-sex marriage, above all in the countries of the former socialist system.

The future of same-sex marriage rights in the European Union is promising, but remains uncertain. Although progress has been made in promoting marriage equality, significant challenges remain in achieving its full recognition and acceptance.

Keywords: Same-sex marriage, heterosexual marriage, European union countries, member countries, legislation, human rights.

1. Uvodne napomene

Istopolni brakovi su u poslednjoj deceniji veoma istaknuta tema debata u svim segmentima Evropske unije jer predstavlja pitanje, odnosno problem o kojem nikako nije postignut konsenzus unutar njenih država članica. Istopolni brak je institucija braka između istopolnih partnera, koja je prvi put zakonski priznata na tlu Evropske unije, u Holandiji 2001. godine. Često se misli da je istopolni brak prvo prihvaćen u Sjedinjenim Američkim Državama, međutim tek je 2015. godine, odlukom Vrhovnog suda SAD, ova institucija zvanično legalizovana na celoj teritoriji SAD, dok je nešto ranije, 2004. godine, to učinjeno u državi Masačusets. Mora se napraviti jasna distinkcija između, s jedne strane, institucije

istopolnog braka i, s druge strane, istopolnog partnerstva, građanske zajednice, registrovanog partnerstva ili sličnog oblika u kome žive istopolni partneri, ali čiji odnos nije pravno regulisan kao brak. U ovom radu jedino se analizira brak između partnera istog pola, isključivo sa komparativnog stanovišta.

2. Određenje i istorijski razvoj braka

Mnogo pre ideje o istopolnom braku, javila se institucija braka, heteroseksualne zajednice između muškarca i žene, sa osnovnim ciljem njihove reprodukcije. Priroda braka, ako posmatramo zapadnu civilizaciju, menjala se tokom vremena, ali njegovu srž je predstavljala pre svega zajednica muža i žene, odnosno jednog muškarca i jedne žene (Nikolić, 2023, p. 397). Tokom istorije brak je evoluirao od dela običaja i tradicije do društvene institucije regulisane pravom, kojom se reguliše odnos između dva lica (monogamni brak) ili više njih (poligamni brak), radi zajedničkog života i odgajanja potomstva (Čović, 2020, p. 13). U većini zakonodavstava određivanje pojma i definicije braka izostaje. Uzrok tome je činjenica da je brak složen institut, koji se sastoji od elemenata psihološke, etičke, političke, ekonomske prirode i mnogih drugih faktora. Brak se, s jedne strane, nalazi pod uticajem normi prava a, s druge strane, pod dejstvom normi morala (Stjepanović, 2023, pp. 4-5). Brak je društveno korisna institucija koju sačinjavaju muškarac i žena radi zajedničkog života i rađanja i odgajanja potomaka, novih članova društvene zajednice. Pravo priznaje samo onaj brak zasnovan u skladu sa propisima date države. Brak poslovno i pravno sposobni žena i muškarac dobrovoljno zasnivaju u zakonom propisanim uslovima (Počuča, 2011, p. 269).

Istorijski posmatrano, institucijom braka su se bavili još stari Rimljani, posmatrajući brak kao zajednicu muškarca i žene, njihovo razumevanje i uzajamno pomaganje tokom trajanja njihovih života. Mislioci iz perioda Stare Grčke su bili sličnog pogleda, ali su sve više upućivali na božji blagoslov, što je kulminiralo u X veku, kada je uključena obaveznost crkvene ceremonije. Katolička crkva instituciju braka definiše kao bračni savez, kojim muškarac i žena uspostavljaju međusobnu zajednicu za ceo život i koji je po svojoj prirodi uređen za dobro supružnika i rađanje i vaspitanje potomstva, koje je Hristos Gospod uzdigao na dostojanstvo sakramenta između krštenih (Codex Iuris Canonici, 1055 §1). I druge crkve su imale slične poglede na brak, koji su se tokom vremena pomalo menjali, ali koncepcija ostaje na stanovištu da je to veza jednog muškarca i jedne žene. Danas se slobodno može reći da retko koja crkva blagonaklono gleda na brak istopolnih partnera i da svim silama nastoji da svojim uticajem ospori ovu instituciju u zakonskim okvirima. Bilo da je reč o Katoličkoj, Pravoslavnoj,

Judaističkoj ortodoksnoj crkvi ili svim islamskim verskim zajednicama, svima je zajednička netrpeljivost prema istopolnom braku i njihova kampanja protiv nje-gove legalizacije. Retke su verske zajednice (npr. Luteranska crkva u Švedskoj, neke evangelističke crkve u Nemačkoj i Holandiji¹, kao i osnovne škole budizma) koje podržavaju istopolni brak ili čak sprovode ceremoniju venčanja, ali u poređenju s drugim crkvama njihov uticaj je veoma mali. Međutim, raspoloženje vernika prema istopolnom braku drastično se razlikuje od stava zvanične crkve. Prema anketi sprovedenoj 2017. godine, u Holandiji čak 92% vernika podržava ovu instituciju, Belgiji 83%, u Ujedinjenom Kraljevstvu oko 78%, Španiji 75%, Francuskoj 74%, Nemačkoj 70%, dok je u Litvaniji suprotna situacija – 87% vernika je protiv istopolnog braka, u Letoniji 80%, Mađarskoj i Hrvatskoj 66%, Poljskoj 62% (Diamant, 2020, p. 2).

Istopolni brak se odnosi na pravno priznanje i zajednicu dve osobe istog pola, dajući im ista prava i odgovornosti kao heteroseksualnim parovima. Istopolni brak proširuje instituciju braka na parove bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, promovišući jednakost i nediskriminaciju. Teško je sa sigurnošću reći kada se javila ideja o braku istopolnih supružnika, ali zato možemo potvrditi da je ta institucija zakonski regulisana tek u XXI veku. Malo je teoretičara koji su tvrdili da je istopolni brak postojao, u pravnom smislu, i pre ovog veka, a među njima se ističe istoričar sa Univerziteta Jejl (Yale University, New Heaven). „Iako profesor John Boswell u svojoj knjizi ‘Same-sex Unions in Pre-Modern Europe’ izdatoj 1994. godine, govori o prihvatanju istopolnih veza, odnosno brakova još u srednjovekovnoj katoličkoj Evropi, a još ranije i u Antičkoj Grčkoj i Rimu, zaključci koje iznosi često su upitni, što zbog prevoda sa latin-skog, odnosno starogrčkog, a što zbog njegovog predubeđenja” (Čović & Nikolić, 2023, p. 1279). Njegova istraživanja i zaključci se uglavnom zasnivaju na neproverljivim legendama i predanjima, pre svega o rimskim legionarima Sergiju (Sergius) i Vakhu (Bacchus), kao i o Harmodiju (Harmodius) i Aristogitonu (Aristogeiton), Hadrijanu (Hadrianus) i Antinoju (Antinous), na osnovu njegovog viđenja adelfopoeze (adelphopoesis) na kojoj utemeljuje svoj sud o istopolnom braku (Boswell, 1994). Bilo je još teoretičara koji su pokušavali da dokažu postojanje istopolnog braka u istoriji, ali sve je ostalo u domenu neproverenih činjenica.

Čak i u državama koje prihvataju istopolni brak, postavlja se pitanje da li je on u svim segmentima ravnopravan sa heterogenim brakom. Prva prepreka na koju nailaze partneri u istopolnom braku je roditeljstvo, odnosno često onemogućavanje da se osobe istog pola u braku ostvare i kao roditelji i osnuju porodicu. Druga

¹ Crkve i verske zajednice koje priznaju istopolni brak su: Remonstrantska holandska crkva, Menonitska crkva Holandije, Stara katolička crkva Holandije, a Protestantska crkva Holandije prihvata da sprovodi ceremoniju istopolnog braka kao uniju ljubavi i vere pred Bogom.

razlika između istopolnih i suprotnopolnih brakova je tretman ove dve institucije od strane međunarodnog privatnog prava. Država ne može da garantuje da će brakovi sklopljeni po njenim zakonima biti priznati od strane drugih zemalja. Može, međutim, da reguliše koji će brakovi sklopljeni u inostranstvu, prema stranom pravu, biti priznati na sopstvenoj teritoriji. Takođe može ograničiti uslove pod kojima se strani državljani mogu venčati unutar njenih granica. Treća razlika se odnosi na zaključenje braka kao ceremonije. U zemljama gde se brak sklapa verskom ceremonijom, zbog zaštite slobode veroispovesti, dozvoljava se da službenici crkava i verskih zajednica odbiju svečanost sklapanja istopolnih brakova. U izuzetno retkim slučajevima, u SAD verski službenici nekih verskih zajednica kao što su Ujedinjene Hristove Crkve, Zajednica metropolitan crkava i Unitarističko univerzalističko udruženje crkava rado prihvataju da zaključe brak između istopolnih partnera (Isaacson, 2012, p. 152). U zemljama gde je ceremonija sklapanja braka sekularni proces, ne bi smelo da se dogodi da službenik zadužen za ovaj čin odbije da sklopi brak, međutim bilo je i takvih slučajeva. U takvim situacijama obično dolazi do promene državnog službenika zaduženog za registrovanje braka, ali sve to ukazuje na nejednak tretman istopolnog i heterogenog braka.

3. Pravno uređenje istopolnog braka u državama Evropske unije

Holandija je prva država u svetu, a samim tim i u Evropskoj uniji, koja je zakonski priznala pravo istopolnim parovima da se venčaju pod istim uslovima kao i heteroseksualni parovi. Zakon kojim se prihvata brak između istopolnih partnera prihvaćen je u Predstavničkom domu (190 glasova prema 33 glasa) 12. septembra 2000. godine, a u Senatu (49 prema 26 glasova) 19. decembra 2000, kraljica Beatriks od Holandije potpisala ga je 21. decembra 2000, a stupio je na snagu 1. aprila 2001. godine (Patterson, 2001, p. 301). Nakon Holandije, u Evropskoj uniji je istopolni brak priznalo još šesnaest država, i to: Belgija 2003, Španija 2005, Švedska 2009, Island 2010, Portugalija 2010, Danska 2012, Francuska 2013, Irska 2015, Luksemburg 2015, Finska 2017, Nemačka 2017, Malta 2017, Austrija 2019, Slovenija 2022 i Grčka 2024. godine. Van Evropske unije, a unutar granica Evrope, ova institucija je prihvaćena i u Norveškoj 2009, Ujedinjenom Kraljevstvu 2014, Švajcarskoj 2022 i Andori 2023. godine.

Uređenje porodičnog prava, samim tim i prava istopolnih zajednica, ostavljeno je u nadležnost zakonodavcu pojedine države članice. Unija nema zakonsku nadležnost da reguliše istopolne zajednice i tako stvori jedinstveni zajednički okvir za sve države članice. Posledica toga je „kolizija” zakonodavstava država članica, različita sudska i administrativna praksa, kao i različit stepen zaštite prava

istopolnih zajednica. Jedna od četiri temeljne tržišne slobode je sloboda kretanja ljudi. Problem nastaje u slučaju mobilnosti istopolnih parova jer postoji mogućnost da iako su sklopili zakonski valjan brak ili registrovano partnerstvo u jednoj državi članici EU, to isto im se preseljenjem u drugu državu ne priznaje (Petrašević, Duić & Buljan, 2017, p. 148). Činjenica da svaka država Evropske unije sama određuje svojim zakonskim okvirima celokupnu materiju porodičnog prava, samim tim i bračnog prava, i da je vlasna da sama odluči hoće li prihvatiti instituciju braka između supružnika istog pola ili neće, na neki način stvara pomalo haotičnu situaciju na tlu Evropske unije. U zemljama članicama EU se pravi heterogena mapa po pitanju istopolnih brakova pa, s jedne strane, više od polovine država priznaje brakove koje sklapaju između istopolnih partnera i tretira ih ravnopravno sa heterogenim brakovima a, s druge strane, neke države menjaju svoje zakonodavstvo i preciziraju da se brak može sklopiti samo između muškarca i žene.

4. Referendumi u vezi sa istopolnim brakovima

Veoma važna činjenica je da su u pet država Evropske unije održani nacionalni referendumi čiji je predmet bio prihvatanje istopolnih brakova. Referendumi koji su održani u Sloveniji u dva navrata su odbijeni, prvi, održan 25. marta 2012. u vezi sa promenom Porodičnog zakona, odbijen je sa 54,55% sa ukupnom izlaznošću od 30,31% i drugi, 20. decembra 2015, u vezi sa prihvatanjem istopolnog braka, protiv je glasalo 65,51% sa izlaznošću od 36,38% biračkog tela. U Hrvatskoj je održan referendum 1. decembra 2013. godine, na kojem su se glasači izjašnjavali da li su za promenu Ustava Republike Hrvatske u vezi sa odredbom da je bračna zajednica isključivo između muškarca i žene, pri čemu je izlaznost bila 37,88% od biračkog tela, a za promenu Ustava je glasalo 65,87% izašlih birača. Na referendumu održanom u Slovačkoj 7. februara 2015. godine glasači (čija je izlaznost bila samo 21,4% biračkog tela) izjašnjavali su se o tri pitanja: da li se samo veza između muškarca i žene može zvati brak (prihvaćeno sa 94,5%), da li se slažu da istopolnim parovima ili grupama ne može biti dozvoljeno usvojenje i odgoj dece (prihvaćeno sa 90,73%) i da li se slažu da deca ne mogu da učestvuju u nastavi o seksualnom vaspitanju ili o eutanaziji bez izričitog pristanka roditelja i dece (prihvaćeno sa 90,73% izašlih birača). U Irskoj je 22. maja 2015. godine održan referendum o istopolnom braku, pri čemu je izlaznost bila natpolovična, odnosno 60,52% biračkog tela, a za prihvatanje braka između osoba istog pola je glasalo 62,07% izašlih birača. Ustavni referendum o amandmanu da brak može biti samo između muškarca i žene u Rumuniji nije uspeo, pri čemu je bila niska izlaznost (20,4%) biračkog tela.

Prema rezultatima ovih referenduma, očigledno je da je samo u Irskoj predlog o legalizaciji istopolnih brakova prihvaćen, i to ubedljivom većinom. U svim ostalim zemljama izlaznost je bila veoma niska, za razliku od Irske gde je ona bila znatno iznad natpolovične. Treba znati da je kampanju o prihvatanju istopolnog braka u Irskoj podržavala ne samo vlada već su je podržavale i najvažnije političke partije i nevladine organizacije koje se zalažu za jednakost i ravnopravnost LGBT populacije. Protiv prihvatanja ove institucije bili su Katolička crkva i njeno rukovodstvo, ali je niži kler glasao za uvođenje ovog braka (Ryan, 2015, pp. 15-17). Za ostale četiri države u kojima je održan referendum zajedničko je da je izlaznost bila veoma mala, što ukazuje da većina od ukupnog biračkog tela nije želela da učestvuje u ovakvom izjašnjavanju ili nije bila zainteresovana, što je manje verovatno. Postavlja se pitanje mogu li rezultati sa takvom malom izlaznošću da budu legitimni i verodostojni za ovako važna pitanja.

Razlog raspisivanja ustavnog referenduma u Hrvatskoj bila je želja da se precizira ustavna odredba o braku, iako u Obiteljskom zakonu iz 2009. godine već postoji formulacija da je brak zajednica muškarca i žene. Desničarska, konzervativna, nevladina organizacija „U ime Obitelji” uz svesrdnu pomoć Katoličke crkve je prikupila nešto manje od 750.000 potpisa, te je Hrvatski sabor raspisao ustavni referendum na kome je, velikom većinom, izglasan amandman na Ustav, kojim se precizira da je brak zajednica žene i muškarca. Ustavni sud je 14. novembra 2013. godine dao mišljenje o definiciji braka kao zajednici muškarca i žene, u kojem je, između ostalog, vrlo jasno i nedvosmisleno rekao kako: „... dopuna Ustava odredbom prema kojoj je brak životna zajednica žene i muškarca ne sme da ima nikakav uticaj na daljnji razvitak zakonskih okvira instituta vanbračne i istospolne zajednice u skladu s ustavnim zahtevom da svako u Republici Hrvatskoj ima pravo na poštovanje i pravnu zaštitu svoga ličnog i porodičnog života, te svog ljudskog dostojanstva” (Priopćenje o narodnom ustavotvornom referendumu o definiciji braka, 2013).

U Rumuniji referendum nije uspeo zbog bojkota jer je izlaznost bila ispod 30% biračkog tela, procenta koji je bio neophodan za njegovu uspešnost. Inače u Rumuniji Ustav (čl. 48, st. 1) definiše da se porodica zasniva na slobodnom pristanku supružnika. Upravo taj deo definicije braka je bio razlog raspisivanja referenduma u nastojanju da se promeni pojam supružnici u pojam muškarac i žena, kako bi se otklonila svaka sumnja u postojanje istopolnog braka. Čini se da je sve ovo nepotrebno ako se uzme u obzir da Građanski zakonik u čl. 259, st. 1 napominje da je brak slobodno prihvaćena zajednica jednog muškarca i jedne žene, a čl. 277, st. 2 da je brak zabranjen između osoba istog pola, odnosno da se u Rumuniji neće priznati istopolni brakovi Rumuna ili stranih državljana.

U Slovačkoj, kao i u Rumuniji, referendum nije uspeo zbog male izlaznosti birača, odnosno bojkota izjašnjavanja građana oko pitanja definisanja braka. Inicijator ovog referenduma je katolička nevladina organizacija „Alijansa za porodicu”, koja je, pored definicije braka, kao druga pitanja postavila i usvojenje i vaspitanje dece od strane istopolnih parova, kao i mogućnost odbijanja dece i njihovih roditelja da pohađaju predavanja o seksualnom vaspitanju i eutanaziji. Četvrto postavljeno pitanje, koje se ticalo registrovanog partnerstva, Ustavni sud je zabranio, smatrajući da se time krše Ustavom zagarantovana osnovna prava LGBT zajednice. Inače članom 41 Ustava brak se reguliše kao zajednica između muškarca i žene, što donekle obesmišljava održani referendum.

Iako je danas u Sloveniji zakonski prihvaćen istopolni brak (2022. godine), 2012. i 2015. godine su održani referendumima o promeni porodičnog zakonodavstva. Prvi put, 2012. godine, referendum je održan nakon što je Skupština skoro usvojila tekst Porodičnog zakona, čime bi se prihvatio brak između istopolnih partnera i usvojenje dece istopolnih partnera. Nakon što se Ustavni sud saglasio sa ustavnošću takvog referenduma, održan je referendum i predlog zakona je odbijen. Tri godine kasnije, na referendumu je odbijen predlog institucionalizacije istopolnog braka, čime su glasači jasno pokazali stav prema nameri legalizacije braka istopolnih partnera. Međutim, 16. juna 2022. godine Ustavni sud je većinom od 6 naspram 3 presudio da je definicija heterogenog braka Porodičnog zakona neustavna sa Ustavom Slovenije i naložio Parlamentu da to ispravi u roku od šest meseci. Ova odluka je pokrenula kampanju predvođenu nevladinom organizacijom „Koalicija za decu” da se ponovo organizuje referendum, ali ovog puta je to bilo onemogućeno iz razloga što ljudska prava ne mogu biti predmet referenduma. Time je Slovenija postala prva država nekadašnjeg socijalističkog poretka koja je izjednačila heterogene i istopolne brakove.

5. Prihvatanje istopolnog braka u državama Evropske unije

Nekoliko država članica Evropske unije bile su predvodnice u legalizaciji istopolnih brakova, čime su uspostavile pravnu jednakost heterogenih i istopolnih brakova kao osnovno ljudsko pravo, omogućavajući istopolnim parovima jednak pristup braku i njegovim zakonskim pogodnostima.

Holandija je prva država koja je uobičajenu definiciju braka izmenila u smislu da se on može sklopiti između dve osobe različitog ili istog pola. Nije donet poseban zakon, već je ova izmena uneta u Građanski zakonik, čl. 1:31, tako da pravila o braku važe podjednako i za heterogene i za istopolne brakove. Inače samo izglasavanje ove promene je plod višedecenijske borbe, pre svega LGBT

aktivista, a za izglasavanje promene izjasnili su se političari vladajućih partija i poneko iz redova konzervativnih stranaka. Ovim korakom, Holandija je započela ono što je brzo postalo trend otvaranja institucije braka za sve parove koji žele da formalizuju svoju vezu, bez obzira na pol.

Belgija je 13. februara 2003. godine, donošenjem Zakona kojim se omogućava brak osobama istog pola,² uz neizostavne promene Građanskog zakonika, postala druga zemlja koja je zakonski priznala istopolni brak. U početku istopolnom paru nije bilo dozvoljeno usvojenje dece i bilo je neophodno da su oni državljanji Belgije ili da imaju boravište u Belgiji. Međutim, ova zabrana je ukinuta par godina kasnije, tako da su istopolni i heterogeni brakovi izjednačeni. Razlog prvobitne zabrane usvojenja dece je u suštini kompromis sa konzervativnim snagama koje su smatrale da istopolni brak može samo urušiti porodicu i negativno se odraziti na rađanje dece.

Španija je promenom Građanskog zakonika (Zakonom 13/2005 od 1. jula) redefinisala brak, tako da je brak zajednica između dve osobe nedefinisano pola. Ovoj promeni je prethodila veoma žučna rasprava, zabeležena u izveštajima različitih državnih organa, npr. Državnog saveta (*Consejo de Estado*) koji se energično suprotstavljao reformi i izražavao sumnju u njenu ustavnost. Generalni savet pravosuđa (*Consejo General del Poder Judicial*) imao je sličan stav ukazujući na apsolutnu neustavnost ove reforme. Prilikom izglasavanja zakona, Kongres ga je usvojio, ali drugi dom Senata je uložio veto, što je dovelo do drugog glasanja u Kongresu. S druge strane, zagovornici legalizacije istopolnog braka su pronalazili opravdanje u čl. 32 Ustava Španije, koji propisuje da muškarci i žene imaju pravo na sklapanje braka uz punu pravnu jednakost. Ovakvo tumačenje čl. 32 Ustava je izazvalo polemiku jer mnogi smatraju da on ne utire put istopolnom braku i da je reč o lošem jezičkom tumačenju. Protivnici legalizacije istopolnog braka smatraju da je špansko zakonodavstvo promenilo ustavno značenje braka tako što je promenilo srž koncepta braka jer društveni značaj braka proizilazi iz njegove heteroseksualne prirode i njegove veze sa stvaranjem novih građana, dok istopolne zajednice ne bi mogle da imaju isto društveno značenje jer su strukturno nesposobne za reprodukciju.

Imajući u vidu da je Španija nekoliko decenija pre legalizacije istopolnog braka bila fašistička država u kojoj se homoseksualizam oštro kažnjavao, ovakva tranzicija iz diktatorskog društva u demokratsko, čiji Ustav predstavlja jednakost i nediskriminaciju, čini jednu od njegovih glavnih vrednosti (Galan, 2004, 172).

² Loi ouvrant le mariage à des personnes de même sexe, *Moniteur Belge*, od 28. februara 2003.

5. Neprihvatanje istopolnog braka u državama Evropske unije

Pravni status istopolnih brakova uveliko varira među državama članicama Evropske unije, tako da u nekim državama postoje zakonom priznati istopolni brakovi, dok u nekima postoje građanska partnerstva ili drugi oblici pravnog priznavanja, ali puna ravnopravnost heterogenog i istopolnog braka tek treba da se postigne. Ovakva raznolikost zakonskih okvira i politika odražava različite kulturne, verske i političke stavove širom Evropske unije.

Uprkos napretku, izazovi i otpor istopolnim brakovima i dalje postoji u određenim delovima Evropske unije, naročito u jednom delu nekadašnjeg komunističkog sveta (zemlje centralne i istočne Evrope), koje su uspostavile svoju demokratsku ustavnost, uglavnom po uzoru na zemlje zapadne demokratije (Nikolić & Manojlović, 2022, p. 371), ali su u nekim stavovima, naročito po pitanju ljudskih prava, ostale krute. Države koje nisu priznale istopolni brak su: Italija, Kipar, Hrvatska, Rumunija, Mađarska, Letonija, Litvanija, Estonija, Češka Republika, Poljska i Slovačka. Kulturni i verski konzervativizam, politička opozicija i dugotrajne predrasude nastavljaju da ometaju napore da se postigne ravnopravnost u braku u ovih dvanaest država. Nedostatak ujednačenosti u zakonima o istopolnim brakovima širom Evropske unije može stvoriti pravne i birokratske prepreke za istopolne parove, posebno kada prelaze granice ili traže priznanje svojih brakova u različitim jurisdikcijama ili žele da se nastane u drugim državama Evropske unije.

Doduše nije identična situacija u svih dvanaest država koje i dalje osporavaju istopolni brak jer je u nekima priznato istopolno građansko partnerstvo, dok su u nekima izvršene ustavne promene kako bi se definicija braka „cementirala” kao zajednica muškarca i žene. Imajući u vidu brzinu razvoja institucije istopolnog braka, ne bi bilo čudno da se ona legalizuje na celom prostoru Evropske unije.

6. Zaključna razmatranja

Verovatno jedna od najznačajnijih prekretnica u vezi s borbom LGBT zajednice predstavlja zakonsko priznavanje istopolnog braka. Uprkos sve većoj podršci javnosti za ravnopravnost istopolnog i heterogenog braka, političko protivljenje i otpor prema braku istopolnih partnera još uvek predstavljaju značajne izazove u određenim državama članicama Evropske unije. Konzervativne vlade i verske institucije nastoje da spreče napredak ili donesu diskriminatorne zakone koji ograničavaju prava LGBT parova. Nedoslednosti u pravnim i zakonskim okvirima, procedurama priznavanja i usvajanju zakona mogu produžiti

diskriminaciju i nejednakost ove institucije, uz duboko ukorenjene kulturne i pre svega verske stavove prema homoseksualnosti i istopolnim vezama kojima se čini sve kako bi se sprečili napori da se unapredi ravnopravnost u braku u državama članicama Evropske unije.

Budućnost prava na istopolni brak u Evropskoj uniji uliva puno obećanja, ali je i dalje neizvesna. Iako je postignut napredak u unapređenju ravnopravnosti u braku, ostaju značajni izazovi u postizanju punog priznavanja, prihvatanja i uključivanja LGBT parova. Zemlje članice Evropske unije koje su prihvatile ovu instituciju mogu da iskoriste prilike i svoj uticaj da se postigne njen napredak i da stvore pravednije i inkluzivnije društvo za sve. Kontinuirano zagovaranje, obrazovanje i napori na podizanju svesti od suštinskog su značaja za izgradnju podrške javnosti i političke volje za jednakost braka bio on heterogeni ili istopolni.

Literatura

- Boswell, J. 1994. *Same-sex Unions in Pre-Modern Europe*. New York: Villard Books.
- Čović, A. 2020. *Porodičnopravni aspekti verskih brakova*. Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Čović, A & Nikolić, O. 2023. The Influence of the Crisis of Religion on the Weakening of Patriarchal Family. U: Đurić, V. & Đukić, D. (eds.). *Savremeno državno-crkveno pravo – uporednopravne i nacionalne perspektive*. Budva–Beograd: Institut za uporedno pravo, Mitropolija Crnogorsko-primorska Srpske pravoslavne crkve, pp. 1266-1292. https://doi.org/10.56461/ZR_23.SDCP.58
- Diamant J. 2020. *How Catholics around the World See Same-Sex Marriage*. Pew Research Center. Dostupno na: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2020/11/02/how-catholics-around-the-world-see-same-sex-marriage-homosexuality> (10. 5. 2024).
- Galán, J. I. P. 2004. Same-Sex Couples in Spain: Historical, Contextual and Symbolic Factors. In: Digoix, M. & Festy, P. (eds.). *Same-Sex Couples, Same-Sex Partnerships, and Homosexual Marriages: A Focus on Cross-National Differentials*. Paris: Institut National D'Etudes Demographic, pp. 159-173.
- Isaacson, E. A. 2012. Are Same-Sex Marriages Really a Threat to Religious Liberty. *Stanford Journal of Civil Rights and Civil Liberties*, 8, pp. 123-155.
- Nikolić, O. 2023. Istopolni brak - kako je sve počelo u SAD. *Strani pravni život*, 67 (3), pp. 395-407. https://doi.org/10.56461/SPZ_23302KJ
- Nikolić, O. & Manojlović, S. 2022. Razvoj i funkcije parlamenta i njegov odnos prema izvršnoj vlasti u zemljama Evropske unije. *Strani pravni život*, 66 (3), pp. 367-385. https://doi.org/10.56461/SPZ_22302KJ
- Patterson, N. 2001. The Repercussions in the European Union of the Netherlands' Same-Sex Marriage Law. *Chicago Journal of International Law*, 2(1), pp. 301-308.

- Petrašević, T., Dujić, D. & Buljan, E. 2017. Prava istospolnih zajednica u Europskoj uniji s posebnim osvrtom na Republiku Hrvatsku. *Strani pravni život*, 61(3), pp. 145-170. <https://doi.org/10.56461/spz17310P>
- Počuča, M. 2011. Razvod braka u uporednom pravu. *Strani pravni život*, 55(2), pp. 267-283.
- Ryan, E. 2015. Ireland's Marriage Referendum: A Constitutional Perspective, DPCE Online, Vol. 2. Dostupno na: <http://eprints.maynoothuniversity.ie/8934/1/FR-Ireland-2015.pdf> (13. 4. 2024).
- Stjepanović, B. 2023. *Pravna dejstva braka: lični i imovinski odnosi supružnika*. Beograd: Institut za uporedno pravo. https://doi.org/10.56461/M195_23BS
- Pravni izvori
- Belgium's Constitution of 1831 (rev. 2017), dostupno na: https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_1831.pdf?lang=en (28. 5. 2024).
- Codex Iuris Canonici - Zakonik kanonskog prava, 1988. Zagreb: Glas koncila.
- Constitution of Romania, 1991. Dostupno na: <https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371#:~:text=The%20Constitution%20of%20Romania%2C%20in%20its%20initial%20form%2C,by%20th%20national%20referendum%20of%208%20December%201991.> (28. 5. 2024).
- Constitution of Slovakia, 1992, (rev. 2017). Dostupno na: Slovakia 1992 (rev. 2017) Constitution - Constitute ([constituteproject.org](https://www.constituteproject.org)) (28. 5. 2024).
- Spanish Constitution, 1978. Dostupno na: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf> (28. 5. 2024).
- The Constitution of the Kingdom of the Netherlands, 2018. Dostupno na: <https://www.government.nl/documents/reports/2019/02/28/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands> (28. 5. 2024).
- Ustavni sud RH. 2013. Priopćenje o narodnom ustavotvomom referendumu o definiciji braka, 2013. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_11_138_2966.html (5. 7. 2024)
- Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10. i 5/14.